

Research Institute of
Hawzah and University

Studeis of Religion, Spiritualiti & Management (RSM)

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

Original Article

Meta-synthesis of Crisis Management Models Derived from the Traditions of Imam Ali (A.S.)

Ali Omidi¹ , Elham Omidi²

1. PhD in Public Administration (Organizational Behavior), Tehran University of Medical Sciences and Health Services, Tehran, Iran (Corresponding Author).

a-omidi@farabi.tums.ac.ir

2. Master of Educational Sciences, Tehran Provincial Education Department, Tehran, Iran.

elham1744@gmail.com

Received: 2025/03/03; Accepted: 2025/04/23

Extended Abstract

Objective: This research aims to extract effective crisis management models from the teachings of Imam Ali (A.S.) using a meta-synthesis approach, offering solutions for contemporary crisis management. The goal is to design a practical model based on his principles to mitigate damages and create development opportunities during crises.

Research Methodology: This qualitative study employs meta-synthesis, with data extracted through thematic analysis and processed using MAXQDA software.

Findings: Thirty-five open codes, 21 basic themes, and 4 organizing themes were identified. Key principles of crisis management from Imam Ali's perspective include consultation, transparency in decision-making, justice, and social solidarity. A comprehensive crisis management model for organizations and Islamic societies (particularly in Iran) was developed.

Conclusion: The study demonstrates that applying Imam Ali's management principles can serve as an effective model for addressing modern crises.

Introduction: Crisis management in today's complex world poses significant challenges for leaders. The teachings of Imam Ali (A.S.), as a rich source of managerial wisdom, provide a robust framework for crisis response. His strategic thinking, decision-making under pressure, emphasis on unity, and consultative approach offer timeless insights. Additionally, his focus on justice and fairness remains highly relevant to contemporary economic and social crises. Research indicates that traits such as honesty, courage, and foresight enable leaders to navigate challenges successfully. This study analyzes these teachings to propose actionable models for improving crisis management in modern contexts, aligned with Islamic societal principles.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Research Institute of
Hawzah and University

Studeis of Religion, Spiritualiti & Management (RSM)

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

Original Article

Research Methodology: Meta-synthesis, a qualitative research method, integrates findings from multiple studies to generate new insights. This study follows Sandelowski and Barroso's seven-step model to examine Imam Ali's crisis management approaches. Research questions were formulated, and relevant literature was systematically reviewed. From an initial pool of 465 scholarly documents, 9 were selected for in-depth analysis after rigorous evaluation of methodological quality and analytical precision.

Thematic analysis was used to identify patterns and key themes. The study explores how Imam Ali's principles can be adapted to modern crisis management, offering enhancements for management systems in Islamic societies.

Results

Through meta-synthesis, this study analyzed Imam Ali's crisis management models. Data from Islamic management and crisis literature were coded, yielding 35 open codes, 21 basic themes, and 4 organizing themes. These were categorized into four main dimensions:

1. **Managerial factors** (coordination, planning, leadership, analysis)
2. **Personal traits** (commitment, accountability, foresight)
3. **Interactive and communicative elements** (consultation, solidarity, transparency)
4. **Ethical and ideological principles** (justice, faith, trust in God)

A conceptual crisis management model was developed, forming a cohesive framework based on Imam Ali's teachings.

Discussion and Conclusion: The findings highlight that Imam Ali's crisis management principles emphasize not only individual leadership qualities but also ethical conduct, consultative decision-making, and organizational cohesion. Core elements such as justice, transparency, and empathy significantly enhance crisis response in Islamic societies, particularly Iran. Personal attributes like diligence and analytical skills, alongside interactive strategies such as teamwork and knowledge-sharing, further strengthen crisis resilience.

This model, rooted in ethical and faith-based principles, provides a viable framework for contemporary crisis management. The study's 35 codes and 21 themes culminated in a conceptual model, demonstrating how Imam Ali's teachings can guide modern leaders and advance Islamic societies.

Practical Implications for Crisis Management: Modern organizations face multifaceted crises that demand robust management strategies. Drawing from Imam Ali's teachings, the following recommendations are proposed:

1. **Consultation:** Establish specialized crisis committees involving key stakeholders.
2. **Transparency:** Maintain clear, honest communication with employees and stakeholders.
3. **Employee Well-being:** Foster a supportive environment to alleviate stress.
4. **Fair Resource Allocation:** Ensure equitable distribution of responsibilities and resources.
5. **Training Programs:** Enhance crisis preparedness through employee empowerment initiatives.
6. **Solidarity:** Strengthen collaboration via regular meetings and shared experiences.

Suggestions for Future Research: Future studies should:

- ≠ Examine the application of Imam Ali's teachings in economic and social crises.
- ≠ Compare his models with contemporary management frameworks.
- ≠ Conduct field studies to assess their effectiveness in organizational settings.

Acknowledgements: The authors express gratitude to the participants, anonymous reviewers, and the editorial team of *Islamic Knowledge and Management* for their intellectual contributions.

Research Institute of
Hawzah and University

Studeis of Religion, Spiritualiti & Management (RSM)

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

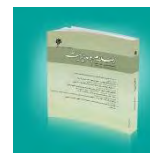
Original Article

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest. This research adheres to ethical and scientific standards, free from institutional or personal bias.

Keywords: Crisis management, Islamic management model, consultation, transparency, justice, Nahj al-Balagha, meta-synthesis.

Cite this article: Ali Omid & Elham Omid . (2025), “Meta-synthesis of Crisis Management Models Derived from the Traditions of Imam Ali (A.S.)”, Studeis of Religion, Spiritualiti & Management, 12(23): 19-42.

فرا ترکیب الگوهای مدیریت بحران برگرفته از سنت امام علی (علیه السلام)

علی امید^۱، الهام امیدی^۲

۱. دکتری مدیریت دولتی، گرایش رفتار سازمانی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

a-omidi@farabi.tums.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد علوم تربیتی، آموزش و پرورش استان تهران، تهران، ایران.

elham1744@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

چکیده گسترده

هدف: این پژوهش به دنبال استخراج الگوهای مؤثر مدیریت بحران از آموزه‌های امام علی (علیه السلام) با روش فرا ترکیب است تا راهکارهایی برای مدیریت بحران‌های معاصر ارائه دهد. هدف نهایی، طراحی مدلی کاربردی براساس اندیشه‌های ایشان برای کاهش آسیب‌ها و ایجاد فرصت‌های توسعه در شرایط بحرانی است.

روش تحقیق: پژوهش به صورت کیفی و با روش فرا ترکیب انجام شده است. داده‌ها با تحلیل مضمون استخراج و در نرم‌افزار Maxqda پردازش شدند.

یافته‌ها: ۳۵ کد باز، ۲۱ مضمون پایه و ۴ مضمون سازمان‌دهنده شناسایی شد. اصول کلیدی مدیریت بحران از دیدگاه امام علی (علیه السلام) شامل مشورت، شفافیت در تصمیم‌گیری، عدالت و همبستگی اجتماعی است. یک مدل جامع مدیریت بحران برای سازمان‌ها و جوامع اسلامی (به ویژه ایران) ارائه شد.

نتیجه: این تحقیق نشان می‌دهد که به کارگیری اصول مدیریتی امام علی (علیه السلام) می‌تواند الگویی کارآمد برای مواجهه با بحران‌های امروزی باشد.

مقدمه: مدیریت بحران در دنیای پیچیده امروزی یکی از چالش‌های اساسی برای مدیران است. در این راستا، آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) به عنوان یک منبع غنی مدیریتی می‌تواند الگوی مناسبی برای مواجهه با بحران‌ها باشد. ایشان با ویژگی‌هایی چون تفکر استراتژیک، قدرت تصمیم‌گیری در شرایط سخت، حفظ وحدت و مشاوره در بحران‌ها، توانست بحران‌های مختلف را به خوبی مدیریت کند. همچنین، حضرت علی (علیه السلام) بر اهمیت عدالت و انصاف در مدیریت بحران تأکید داشتند که این آموزه‌ها در شرایط کنونی بحران‌های اقتصادی و اجتماعی می‌تواند راهگشا باشد.

مطالعات نشان می‌دهد که ویژگی‌هایی مانند صداقت، شجاعت و تفکر بلندمدت در مدیریت بحران، رهبران را در مواجهه با چالش‌ها موفق‌تر می‌کند. همچنین، پژوهش‌ها به تحلیل الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) پرداخته‌اند و بر اهمیت استفاده از آموزه‌های ایشان در دنیای معاصر تأکید دارند. این مقاله هدف دارد تا با تحلیل این آموزه‌ها، الگوهای برای بهبود مدیریت بحران در شرایط کنونی ارائه دهد و مدل‌های مدیریتی مبتنی بر اصول جامعه اسلامی را برای مدیران در نظر بگیرد.

روش تحقیق: روش فرا ترکیب به عنوان یک مطالعه کیفی، به تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش‌های کیفی مختلف پرداخته و به کشف موضوعات جدید کمک می‌کند. این روش شامل تجزیه و تحلیل داده‌ها از مطالعات گذشته برای ایجاد یک دیدگاه جامع و یکپارچه است. در این پژوهش، با استفاده از روش فرا ترکیب و مدل هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو، به بررسی الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با بحران‌ها پرداخته شده است. ابتدا سؤالات پژوهش طراحی و سپس ادبیات مرتبط بررسی و اسناد علمی منتخب از پایگاه‌های معتبر جستجو و تحلیل شده‌اند. پس از پالایش ۴۶۵ سند علمی، ۹ سند باقیمانده برای تجزیه و تحلیل انتخاب شدند. در این فرآیند، معیارهایی مانند کیفیت روش‌شناسی و دقت تحلیل‌ها ارزیابی شدند.

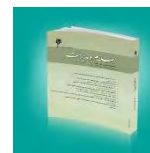

Research Institute of
Hawzah and University

مطالعات دین، معنویت، مدیریت

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمون استفاده شده است که این روش به‌ویژه در پژوهش‌های کیفی برای شناسایی الگوها و مضامین کلیدی مفید است. در نهایت، پژوهش به بررسی چگونگی تطبیق اصول مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در مدیریت بحران‌های معاصر پرداخته و از یافته‌ها برای بهبود سیستم‌های مدیریتی در جوامع اسلامی استفاده کرده است.

نتایج: این پژوهش با استفاده از روش فراترکیب به تحلیل الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در زمینه مدیریت بحران پرداخته است. پس از گردآوری و بررسی داده‌ها در حوزه مدیریت اسلامی و بحران، نتایج به‌صورت کدگذاری باز جمع‌بندی و ارائه شده‌اند. نتایج حاصل از تحلیل سبک‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در بحران‌ها در چهار مقوله اصلی شامل عامل مدیریتی، شخصی، تعاملی و ارتباطی، و ارزشی و اعتقادی دسته‌بندی شده‌اند. این پژوهش به استخراج ۳۵ کد، ۲۱ مضمون و ۴ مضمون سازمان‌دهنده پرداخته است. نتایج این تحلیل شامل مضامین پایه‌ای مانند هماهنگی و سازماندهی، برنامه‌ریزی و آینده‌نگری، هدایت و حمایت، و تجزیه و تحلیل، و همچنین مضامین اخلاقی مانند عدالت‌محوری، ایمان و توکل به خدا و مردم‌داری است. در نهایت، مدل مفهومی پژوهش براساس این مضامین، شبکه‌ای از کدها و مؤلفه‌های مرتبط با الگوی مدیریت اسلامی را تشکیل داده است. این مدل به‌عنوان الگوی جامع مدیریت اسلامی در مواجهه با بحران‌ها براساس آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) ترسیم شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: این تحقیق با هدف فراترکیب الگوهای مدیریت بحران از سنت امام علی (علیه السلام) انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که آموزه‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) نه تنها به ویژگی‌های فردی مدیران بلکه به روابط تعاملی مؤثر، هماهنگی و سازماندهی، و تقویت اصول اخلاقی در بحران‌ها تأکید دارند. ویژگی‌های برجسته‌ای مانند عدالت‌محوری، مشورت‌پذیری، اخلاق‌مداری، و حمایت از آسیب‌دیدگان به‌عنوان ارکان اصلی در مدیریت بحران‌ها معرفی شده‌اند. این ویژگی‌ها می‌توانند در بهبود شرایط بحرانی در جوامع اسلامی، به‌ویژه ایران، مؤثر باشند. همچنین، ویژگی‌های فردی مانند تعهد کاری، توانمندی تحلیلی، و پاسخگویی به مدیران کمک می‌کند تا بحران‌ها را با تصمیم‌گیری‌های صحیح مدیریت کنند. عوامل تعاملی مانند مردم‌داری و همبستگی، و همچنین مضامین سازمانی همچون برنامه‌ریزی، نظم، کنترل و دانش‌افزایی از دیگر اصول مهم در مدیریت بحران براساس سیره حضرت علی (علیه السلام) هستند. این الگو با تأکید بر اخلاق‌مداری، عدالت و ایمان به خدا می‌تواند به‌عنوان مدل مؤثری برای مدیریت بحران در جوامع معاصر، به‌ویژه ایران، استفاده شود. در این پژوهش، ۳۵ کد و ۲۱ مضمون پایه استخراج شد و مدل مفهومی براساس آنها ارائه شد. پژوهش نشان می‌دهد که آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) می‌توانند به مدیران در بحران‌های مختلف کمک کنند و به تعالی جوامع اسلامی کمک کنند.

در دنیای معاصر، سازمان‌ها با بحران‌های مختلفی روبه‌رو هستند که تأثیرات زیادی بر عملکرد آنها دارد. در این راستا، آموزه‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) می‌تواند به‌عنوان یک الگوی مؤثر در مدیریت بحران‌ها مطرح شود. براساس این آموزه‌ها، پیشنهادهایی برای بهبود مدیریت بحران در سازمان‌ها ارائه می‌شود:

(الف) در زمان بحران، مدیران باید از مشورت با اعضای کلیدی سازمان بهره ببرند و کمیته‌های بحران با تخصص‌های مختلف تشکیل دهند.

(ب) مدیران باید ارتباط شفاف و صادقانه با کارکنان و ذی‌نفعان داشته باشند تا اعتماد آنها حفظ شود.

(ج) توجه به شرایط روحی کارکنان و ایجاد فضای حمایتی برای کاهش استرس و اضطراب ضروری است.

(د) توزیع منابع و مسئولیت‌ها باید براساس عدالت و شفافیت انجام شود تا از بی‌عدالتی جلوگیری شود.

(ه) سازمان‌ها باید برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی برای کارکنان در زمینه مدیریت بحران و مهارت‌های مختلف فراهم کنند.

(و) تقویت همبستگی و همکاری میان اعضای سازمان با برگزاری جلسات منظم و اشتراک تجربیات برای تقویت روحیه تیمی ضروری است.

همچنین، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران به بررسی تأثیر آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) در مقابله با بحران‌های اقتصادی و اجتماعی و مقایسه آن با مدل‌های مدیریتی معاصر پرداخته و پژوهش‌های میدانی برای ارزیابی تأثیرگذاری این آموزه‌ها در سازمان‌ها انجام دهند.

اظهاریه قدردانی: نویسندگان این پژوهش، نهایت قدردانی و سپاس ویژه خود را از همکاری مشارکت‌کنندگان، حمایت فکری داوران ناشناس و ویراستار علمی و ادبی معارف اسلامی و مدیریت اعلام می‌کنند.

تعارض منافع: این پژوهش فاقد هرگونه تعارض منافع است. کلیه مراحل تحقیق با رعایت اصول اخلاقی و علمی و بدون وابستگی به نهادها یا منافع شخصی انجام شده است.

واژگان کلیدی: مدیریت بحران، الگوی مدیریت اسلامی، مشورت، شفافیت، عدالت، نهج‌البلاغه، فراترکیب.

استناد: علی‌امیدی، الهام‌امیدی (۱۴۰۴)، «فراترکیب الگوهای مدیریت بحران برگرفته از سنت امام علی (علیه السلام)»، *مجله مطالعات دین، معنویت و مدیریت*، ۱۲ (۲۳): ۴۲-۱۹.

۱. مقدمه

در دنیای پیچیده و پویای امروز، مدیریت بحران به عنوان یکی از چالش های اساسی برای مدیران و رهبران در هر سطحی مطرح است. در این راستا، الگوهای مدیریتی و اصول هدایت بحران از اهمیتی ویژه برخوردارند. یکی از منابع غنی و ارزنده در عرصه مدیریت و رهبری، تعالیم و آموزه های حضرت علی (علیه السلام) است. ایشان با ویژگی های منحصر به فرد رهبری و مدیریت بحران، همواره به عنوان الگویی برای مدیران و رهبران در مواجهه با چالش ها و بحران های مختلف شناخته شده اند (محمدی، ۱۴۰۲).

مدیریت بحران یکی از مهم ترین حوزه های مطالعاتی در علم مدیریت است که همواره برای سازمان ها و رهبران در تمامی حوزه های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی چالش برانگیز بوده است (گورداتا و همکاران، ۲۰۲۳^۱). در دنیای امروز، مدیریت بحران به ویژه در شرایط عدم قطعیت و آشوب های اجتماعی، نیازمند رهبری مؤثر و هوشمندانه است. در این راستا، آموزه های حضرت علی (علیه السلام) به عنوان یک منبع غنی از حکمت های مدیریتی، می تواند در مواجهه با بحران ها و چالش های معاصر، راهگشا باشد. حضرت علی (علیه السلام) در دوران خود، همواره با بحران های مختلف اجتماعی، سیاسی و نظامی روبرو بودند و با بهره گیری از ویژگی های رهبری حکیمانه توانستند به بهترین نحو این بحران ها را مدیریت کنند (کاظمیان، ۱۴۰۳).

حضرت علی (علیه السلام) با ویژگی های اخلاقی، دینی و مدیریتی خود توانستند الگویی برای مدیریت بحران ها ارائه دهند که در دنیای امروز نیز می تواند قابل استفاده باشد؛ از جمله مهم ترین ویژگی های مدیریت بحران در آموزه های حضرت علی (علیه السلام)، می توان به تفکر استراتژیک، قدرت تصمیم گیری در شرایط سخت، حفظ وحدت و انسجام در مواجهه با بحران ها، و بهره برداری از مشاوره و مشورت اشاره کرد (موسوی، ۱۴۰۲). همچنین، حضرت علی (علیه السلام) بر اهمیت رعایت عدالت و انصاف در مدیریت بحران تأکید داشتند و این آموزه ها می تواند در شرایط کنونی که بحران های اقتصادی و اجتماعی در جوامع مختلف فراگیر شده است، الگوی مناسبی برای مدیران و رهبران باشد (محمدی، ۱۴۰۲).

حضرت علی (علیه السلام) با رویکردهای نوآورانه در مدیریت، به ویژه در مواجهه با بحران ها و شرایط سخت، الگویی کارآمد و پایدار ارائه دادند که می تواند در دنیای مدرن به عنوان یک منبع ارزشمند استفاده شود. این مقاله می کوشد تا با تحلیل و فراتحلیل مفاهیم مدیریتی از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام)، به بررسی اصول و الگوهای پردازد که در مدیریت بحران ها به ویژه در شرایط عدم قطعیت و فشارهای اجتماعی و اقتصادی مؤثر بوده اند (رضایی، ۱۴۰۳). مطالعات جدید در زمینه مدیریت بحران و رهبری، به ویژه در بستر علوم انسانی و مدیریت اسلامی، اهمیت بررسی و استفاده از آموزه های دینی در مدیریت بحران را بیش از پیش نشان داده است. به عنوان مثال، پژوهش ها نشان می دهند که در شرایط بحران، ویژگی هایی چون صداقت، شجاعت و تفکر بلندمدت در تصمیم گیری، به طور چشمگیری توانسته است رهبران را در مدیریت بحران ها موفق تر کند (کاظمیان، ۱۴۰۳). پژوهش هایی که براساس تجربیات تاریخی و دینی به تحلیل الگوهای مدیریتی پرداخته اند، می توانند نگاهی نو و متفاوت به چگونگی مواجهه با بحران ها ارائه دهند (حسینی و نیکوکار، ۱۴۰۲).

پژوهش در زمینه الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) با تأکید بر مدیریت بحران، این امکان را فراهم می آورد که از اندیشه های ایشان در مواجهه با بحران های مختلف بهره برداری شود. بنابراین، تحلیل الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) می تواند به عنوان یکی از منابع ارزشمند برای بهبود فرآیندهای مدیریت بحران در دنیای معاصر مدنظر قرار گیرد. همچنین پژوهش حاضر به دنبال فراترکیب این الگوهای مدیریتی با استفاده از روش های علمی و نوین در حوزه مدیریت بحران است. در واقع، تحلیل و تطبیق آموزه های حضرت علی (علیه السلام) با مبانی مدیریت بحران در دنیای امروز، به ویژه با توجه به پیشرفت های اخیر در این حوزه، از ضرورت های پژوهش به شمار می رود. مدیریت بحران در دنیای معاصر به دلیل پیچیدگی بحران ها اهمیتی ویژه دارد. آموزه های حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با بحران ها، از جمله جنگ ها و بحران های اجتماعی، می تواند الگوی مناسبی برای رهبری و مدیریت بحران ها در دنیای امروز باشد. این پژوهش به تحلیل الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) پرداخته و اهمیت استفاده از این آموزه ها در شرایط بحرانی کنونی را مورد توجه قرار می دهد.

این مقاله به تحلیل الگوهای مدیریتی حضرت علی (ع) با تأکید بر مدیریت بحران پرداخته و قصد دارد این آموزه‌ها را در قالب یک مدل کارآمد برای مواجهه با بحران‌های معاصر ارائه دهد. هدف اصلی این پژوهش، ارائه یک الگوی مدیریتی مبتنی بر اصول جامعه اسلامی است که از الگوهای پیشین در زمینه مدیریت بحران استخراج شده و به مدیران جامعه اسلامی کمک می‌کند. در نهایت، این تحقیق به پاسخگویی به این سؤال می‌پردازد که الگوهای مدیریتی حضرت امیر (ع) در حوزه مدیریت بحران سازمان‌ها و جوامع اسلامی چگونه می‌تواند بهبود یابد و کدام مدل مدیریتی برای سیستم مدیریتی کشور اسلامی ایران مناسب‌تر است؟

۲. مبانی نظری

۲-۱. مدیریت اسلامی

مدیریت اسلامی به عنوان یک رویکرد جامع و مبتنی بر اصول و آموزه‌های اسلامی به‌ویژه از منظر قرآن کریم و سنت پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) تعریف می‌شود. این نوع مدیریت براساس ویژگی‌هایی چون عدالت، شفافیت، مسئولیت‌پذیری، اخلاق و رعایت حقوق فردی و اجتماعی بنا شده است. در مدیریت اسلامی، افزون بر توجه به اهداف مادی و اقتصادی، بعد معنوی و اخلاقی نیز مورد توجه قرار دارد. به‌دیگرسخن، مدیریت اسلامی به دنبال بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی در کنار پیشبرد اهداف اقتصادی و سازمانی است (محقق داماد، ۱۳۹۹).

مدیریت اسلامی در عمل به دنبال بهینه‌سازی منابع به صورت اخلاقی و با رعایت حقوق انسان‌هاست. این نوع مدیریت از لحاظ اخلاقی به گونه‌ای است که افزون بر توجه به منافع مادی، به تأمین منافع معنوی افراد و جامعه نیز می‌پردازد (حسینی، ۱۴۰۰). با توجه به جهانی شدن و افزایش پیچیدگی مسائل اقتصادی و اجتماعی، مدیریت اسلامی می‌تواند به عنوان یک رویکرد اخلاق‌محور و انسان‌گرا در مواجهه با بحران‌ها و چالش‌های جهانی مطرح شود. در این راستا، تأکید بر عدالت اجتماعی، تقویت همبستگی و حل مشکلات بر پایه اصول اسلامی می‌تواند به عنوان الگویی کارآمد در جهان امروز معرفی شود (غفاری، ۱۳۹۹).

هنگامی که از مدیریت در اسلام سخن به میان می‌آید، منظور اصلی، اداره امور و بهره‌برداری درست از نعمت‌های الهی براساس جهان‌بینی توحیدی است؛ یعنی تمامی اقدامات و رفتارهای انسان‌ها، به‌ویژه مدیران، باید بر پایه این جهان‌بینی استوار باشد. فلسفه توحیدی ایجاب می‌کند که عملکرد یک مدیر نه تنها با جهان‌بینی توحیدی هماهنگ باشد، بلکه با اصول و اهداف جامعه اسلامی نیز سازگاری کامل داشته باشد (زواره، ۱۳۹۰). بنابراین، مدیریت اسلامی شیوه‌ای است که همه اعضای یک مجموعه را به عنوان انسان‌هایی مسئول و متأثر از ارزش‌ها در نظر می‌گیرد و آنها را با جهت‌دهی نظام ارزشی اسلام هدایت می‌کند (فروزنده دهکردی، ۱۳۸۸).

همچنین می‌توان علم مدیریت اسلامی را این گونه تعریف کرد: ترکیبی از باورهای الهی و معارف دینی، برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، تصمیم‌گیری، مهارت‌های مدیریتی و خلاقیت در تولید یا اجرای طرح‌ها. به‌دیگرسخن، مدیریت را می‌توان متأثر از نظام ارزشی حاکم بر سازمان دانست (رضائیان، ۱۳۷۴). حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) در این زمینه می‌فرمایند: «فَبَعَثَ فِيهِمْ رَسُولَهُ وَآتَرَ إِلَيْهِمْ أَنْبِيَاءَهُ... لِئِشِيرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ؛ خداوند پیامبران خود را در میان مردم فرستاد تا با مدیریت خویش، گنج‌های پنهان استعدادها را آشکار کنند (نهج‌البلاغه، خطبه ۱).

۲-۲. مدیریت بحران

مدیریت بحران به فرآیند شناسایی، ارزیابی و مقابله با بحران‌های احتمالی یا موجود در یک سازمان یا جامعه اطلاق می‌شود. این مفهوم به‌ویژه در دنیای امروز که بحران‌ها از جنبه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی پیچیدگی‌های خاصی پیدا کرده‌اند، از اهمیت ویژه برخوردار است (کوپر و همکاران، ۲۰۲۲)^۱. براساس تعریف کارتری و کوهن^۲ (۲۰۲۳)، مدیریت بحران فرآیندی است که با

1. Cooper

2. Carter, P., & Cohen

هدف حفظ ثبات و تاب‌آوری سازمان‌ها یا جوامع در برابر بحران‌های پیش‌بینی نشده، به‌ویژه در زمان‌های اضطراری طراحی می‌شود. این فرآیند نیازمند هماهنگی، برنامه‌ریزی و پاسخ سریع به رویدادهایی است که ممکن است به تضعیف عملکرد سازمان یا جامعه منجر شوند.

۲-۳. مدل‌های مدیریت بحران

مدیریت بحران به‌عنوان یکی از اجزای حیاتی در هر سازمان یا کشور به شمار می‌آید و مدل‌های مختلفی برای مدیریت بحران‌ها توسعه یافته است. این مدل‌ها بستگی به نوع بحران، منابع موجود، و توانمندی‌های سازمانی و اجتماعی متغیر هستند.

۲-۳-۱. مدل چرخه بحران^۱

مدل چرخه بحران یکی از مدل‌های پایه‌ای و شناخته‌شده در مدیریت بحران است. این مدل، بحران‌ها را به پنج مرحله اصلی تقسیم می‌کند: پیش‌بینی، آمادگی، پاسخ، بازیابی و بازسازی. این مدل به‌ویژه برای بحران‌های طبیعی و انسانی کاربرد دارد و به سازمان‌ها و دولت‌ها کمک می‌کند تا در هر مرحله از بحران اقدامات مؤثری انجام دهند (فیشر، ۲۰۱۸).

پیش‌بینی: شامل شناسایی علائم اولیه بحران و ارزیابی ریسک‌هاست.

≠ آمادگی: به معنای ایجاد برنامه‌های آمادگی، آموزش و برگزاری تمرینات برای مقابله با بحران است.

≠ پاسخ: اقدامات فوری و عملیاتی برای کاهش اثرات بحران در کوتاه‌مدت.

≠ بازیابی: بازسازی و ترمیم آسیب‌های ناشی از بحران.

≠ بازسازی: بهبود و بازسازی شرایط به‌طوری‌که جوامع و سازمان‌ها به شرایط پایدار و معمول خود بازگردند.

۲-۳-۲. مدل چهار مرحله‌ای مدیریت بحران^۲

مدل چهار مرحله‌ای مدیریت بحران شامل چهار مرحله اصلی است: پیشگیری، آمادگی، پاسخ و بازیابی. این مدل به‌ویژه برای استفاده در سازمان‌ها و کشورهای در حال توسعه طراحی شده است (کارتری و کوهن، ۲۰۲۰).

≠ پیشگیری: متمرکز بر شناسایی علائم اولیه بحران و انجام اقدامات پیشگیرانه به‌منظور جلوگیری از وقوع آن.

≠ آمادگی: در این مرحله، سازمان‌ها و جوامع برنامه‌ها و راهکارهای آمادگی برای مقابله با بحران‌ها را تدوین می‌کنند.

≠ پاسخ: اقدامات فوری که در زمان بحران به اجرا درمی‌آید تا اثرات منفی بحران را کاهش دهد.

≠ بازیابی: فرآیند بازسازی و بهبود شرایط پس از بحران برای بازگشت به وضعیت عادی و پایدار.

۲-۳-۳. مدل استراتژی‌های مدیریت بحران^۳

این مدل براساس استراتژی‌های مختلفی است که در واکنش به بحران‌ها استفاده می‌شود. استراتژی‌ها در این مدل به چهار دسته تقسیم می‌شوند (کوپر و هاروی، ۲۰۲۲):

≠ استراتژی پیشگیرانه: هدف این استراتژی پیشگیری از وقوع بحران و کاهش ریسک‌هاست. در این مرحله، تلاش‌ها بر شناسایی و کنترل ریسک‌ها متمرکز است.

≠ استراتژی واکنشی: شامل اقدامات فوری است که برای مقابله با بحران انجام می‌شود.

1. Crisis Cycle Model

2. Fisher

3. Four-Phase Crisis Management Model

4. The model of crisis management strategies

5. Cooper and Harvey

≠ **استراتژی اصلاحی:** این استراتژی بعد از بحران برای اصلاح شرایط و جلوگیری از وقوع بحران مشابه در آینده به کار می‌رود.
استراتژی انتقادی: در شرایط بحرانی شدید، این استراتژی برای مدیریت بحران‌های غیرمنتظره و بحرانی به کار می‌رود.

۲-۳-۴. مدل پاسخ به بحران مبتنی بر رهبری^۱

این مدل بر تأثیر رهبری در پاسخ به بحران‌ها تأکید دارد و به بررسی نقش رهبری در تصمیم‌گیری‌های بحران می‌پردازد. در این مدل، ویژگی‌های رهبری مانند شفافیت، اخلاق، مهارت‌های ارتباطی و اعتماد برای کاهش اثرات بحران‌ها بسیار مهم است. به‌ویژه در زمان بحران، رهبری می‌تواند با اتخاذ تصمیمات سریع و مؤثر، از بروز بحران‌های بیشتر جلوگیری کند (محمدی، ۱۴۰۲). مدل‌های رهبری در بحران به‌طور خاص شامل موارد زیر می‌باشند:

≠ **رهبری توزیع‌شده:** که در آن تصمیمات به‌صورت جمعی و با همکاری تمام اعضای تیم گرفته می‌شود.
 ≠ **رهبری اقتدارگرا:** که در شرایط بحرانی، نیاز به تصمیم‌گیری سریع و مؤثر دارد و معمولاً توسط افراد با اختیارات بالا انجام می‌شود.
 ≠ **رهبری تحول‌آفرین:** که بر ایجاد تغییرات مثبت و نوآورانه در شرایط بحرانی تأکید دارد.

۲-۳-۵. مدل فرا ترکیب بحران^۲

مدل فرا ترکیب بحران به‌عنوان یک رویکرد نوین در مدیریت بحران، بر تحلیل و تلفیق الگوهای مختلف مدیریتی تأکید دارد. در این مدل، تمام جنبه‌های مدیریتی بحران از قبیل پیشگیری، واکنش، بازیابی و بازسازی به‌طور هم‌زمان تجزیه و تحلیل می‌شود و از تجربیات گذشته برای بهبود استراتژی‌ها و تصمیمات آینده استفاده می‌شود. هدف این مدل، دستیابی به راه‌حل‌های جامع و کل‌نگر در پاسخ به بحران‌هاست (ناصرپور، ۱۴۰۳).

نهج البلاغه

نهج البلاغه مجموعه‌ای از سخنان و نامه‌های حضرت علی (ع) است که توسط سید رضی در قرن پنجم هجری جمع‌آوری و تدوین شده است. این کتاب شامل ۲۴۱ خطبه، ۷۹ نامه و ۴۸۰ حکمت است که دربرگیرنده مباحث مختلف دینی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و فلسفی است. نهج البلاغه نه تنها یک اثر دینی و فقهی است، بلکه به‌عنوان یک منبع غنی برای فهم اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی حضرت علی (ع) نیز شناخته می‌شود (سیاه‌پوش، ۱۴۰۱).

نهج البلاغه به‌عنوان یک اثر جامع دینی و فلسفی، دارای اهمیتی ویژه در تفکر اسلامی است. از دیدگاه فقهی، نهج البلاغه به‌ویژه در فهم مبانی اخلاقی و مدیریتی حضرت علی (ع) کاربرد دارد. از دیدگاه سیاسی، این کتاب بیانگر روش‌های حکومت‌داری براساس اصول اخلاقی و اسلامی است که برای بسیاری از رهبران و سیاستمداران الهام‌بخش بوده است (نصرت‌زهی، ۱۴۰۰). نهج البلاغه به‌عنوان یک کتاب جامع، نه تنها به‌عنوان یک منبع دینی و فقهی شناخته می‌شود، بلکه در زمینه‌های مختلف فلسفی، اجتماعی و سیاسی نیز حاوی آموزه‌های ارزشمندی است. حضرت علی (ع) با کلام پرمغز و حکمت‌آمیز خود در این کتاب، الگوهایی برای مدیریت، حکمرانی و زندگی اخلاقی ارائه می‌دهند که می‌تواند در دنیای امروز نیز مفید و مؤثر باشد.

۳. پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی در زمینه مدیریت بحران و استفاده از آموزه‌های دینی در این حوزه منتشر شده است. بسیاری از این مطالعات به تحلیل اصول و روش‌های مدیریتی از دیدگاه‌های مختلف پرداخته‌اند؛ اما بررسی دقیق‌تر الگوهای مدیریتی حضرت علی (ع) به‌ویژه در زمینه مدیریت بحران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در این بخش، برخی از تحقیقات داخلی مرتبط با این موضوع را بررسی می‌شود.

1. Leadership-Based Crisis Response Model

2. Crisis Synthesis Model

یکی از نخستین پژوهش‌هایی که به تحلیل اصول مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) پرداخته است، تحقیق رضایی (۱۴۰۳) در زمینه «مدیریت بحران از منظر حضرت علی (علیه السلام)» است. این تحقیق به تحلیل ویژگی‌های رهبری حضرت علی (علیه السلام) در دوران‌های بحرانی همچون جنگ‌ها و بحران‌های اجتماعی می‌پردازد و به‌ویژه بر اهمیت مشورت و شفافیت در تصمیم‌گیری تأکید دارد. رضایی در این تحقیق به این نتیجه می‌رسد که استفاده از آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) می‌تواند به‌عنوان یک الگوی راهبردی در مدیریت بحران‌های معاصر مطرح شود.

حسینی و نیکوکار (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «مدیریت بحران: نظریه‌ها و تجربیات تاریخی در مدیریت بحران‌های اجتماعی» به تحلیل بحران‌های اجتماعی در تاریخ اسلام و رهبری حضرت علی (علیه السلام) در دوران خلافت ایشان پرداخته‌اند. این تحقیق به‌ویژه بر رویکردهای حضرت علی (علیه السلام) در حفظ انسجام اجتماعی و حل مشکلات داخلی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که آموزه‌های ایشان در ایجاد وحدت و کاهش بحران‌های اجتماعی می‌تواند در شرایط معاصر نیز کاربردی باشد.

محمدی (۱۴۰۲) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مدیریت بحران در دنیای معاصر: رویکردهای نوین و الگوهای دینی» به بررسی مقایسه‌ای الگوهای مدیریتی از دیدگاه‌های مختلف دینی پرداخته است. در این پژوهش، حضرت علی (علیه السلام) به‌عنوان یک الگوی مدیریتی برای زمانه کنونی معرفی شده است. محمدی بر این نکته تأکید دارد که اصولی چون رعایت عدالت، مشورت و همبستگی اجتماعی در آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) می‌تواند به‌عنوان ابزارهایی مؤثر در مدیریت بحران‌های اقتصادی و اجتماعی استفاده شود. همچنین، کاظمیان (۱۴۰۳) در تحقیق خود با عنوان «نقش اخلاق در رهبری و مدیریت بحران در آموزه‌های دینی» به تحلیل ابعاد اخلاقی رهبری در شرایط بحران پرداخته است. این پژوهش به‌ویژه بر نقش اخلاقی حضرت علی (علیه السلام) در ایجاد ثبات و آرامش در بحران‌ها تأکید دارد و نشان می‌دهد که اصول اخلاقی در مدیریت بحران‌ها می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی بر کاهش بحران‌ها داشته باشد.

ناصرپور (۱۴۰۳) در تحقیقی با عنوان «مدیریت بحران اسلامی: ترکیب نظریه‌های دینی و علمی در شرایط بحرانی» به ارائه مدل‌هایی برای مدیریت بحران‌های طبیعی و انسانی در جوامع اسلامی پرداخته است. وی استدلال می‌کند که می‌توان آموزه‌های دینی را با روش‌های نوین مدیریتی ترکیب کرد تا راه‌حل‌های کارآمدتری برای بحران‌ها ارائه شود. تحقیقات بسیاری در حوزه مدیریت بحران از دیدگاه اسلامی به‌ویژه در ابعاد فقهی و اخلاقی انجام شده است.

فاضل (۱۳۸۹) به تحلیل اصول و قواعد فقهی در مواجهه با بحران‌های اجتماعی پرداخته است. وی تأکید کرده است که اسلام با ارائه دستوراتی همچون شفافیت در تصمیم‌گیری، مشورت، رعایت حقوق مردم و بهره‌گیری از تجربه‌های گذشته، می‌تواند در شرایط بحرانی به‌عنوان یک راهنما عمل کند. این تحقیقات نشان‌دهنده روند رو به رشد توجه به آموزه‌های دینی و به‌ویژه آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) در حوزه مدیریت بحران هستند.

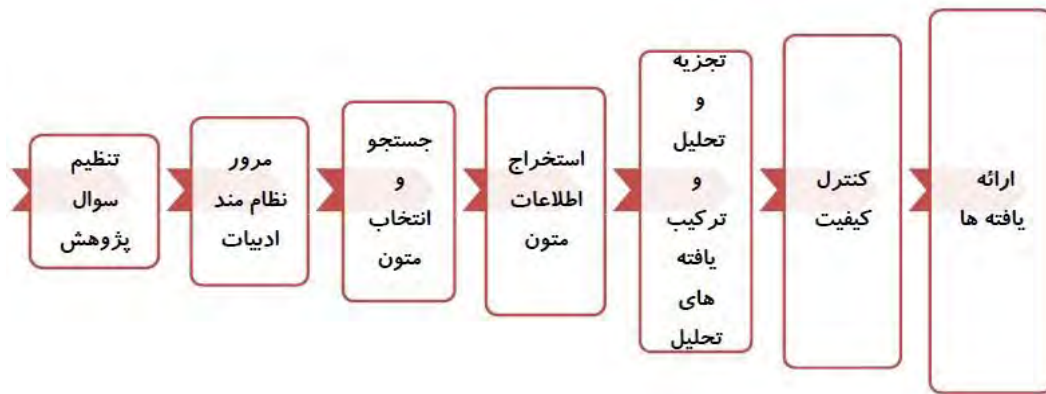
باوجوداین، اکثر این تحقیقات به‌صورت پراکنده و با تأکید بر جنبه‌های مختلف مدیریت بحران صورت گرفته است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف فراترکیب این الگوها و تحلیل جامع‌تر آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) در زمینه مدیریت بحران، یک الگوی جامع را تدوین نماید.

۴. روش پژوهش

یکی از روش‌های مورد استفاده برای بررسی و ترکیب پژوهش‌های پیشین، فرامطالعه^۱ به معنای تجزیه و تحلیل عمیق پژوهش‌های انجام‌شده در یک حوزه خاص است و شامل چهار بخش اصلی می‌شود: فراتحلیل^۲ (تحلیل کمی مطالعات اولیه)، فراروش^۳ (تحلیل روش‌شناسی مطالعات اولیه) و فراترکیب^۴ (تحلیل کیفی مطالعات اولیه) و فرانظریه^۵ (تحلیل نظریه‌های پژوهش‌های گذشته) (بنج و همکاران، ۲۰۱۰). در این میان، فراترکیب به‌عنوان یک مطالعه کیفی، اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوعات مرتبط و مشابه را

1. Meta-Study
2. Meta-Analysis
3. Meta-Method
4. Meta-Synthesis
5. Meta Theory
6. Bench

بررسی می‌کند. این روش با ارائه یک نگرش نظام‌مند به پژوهشگران، از طریق ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف، به کشف موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد. فرا ترکیب دانش موجود را ارتقاء می‌دهد و دیدگاهی جامع و گسترده نسبت به مسائل فراهم می‌کند (زمیر،^۱ ۲۰۰۶). هدف اصلی فرا ترکیب، تفسیری خلاقانه و یکپارچه از یافته‌های کیفی است. (بنک،^۲ ۲۰۰۲).

شکل ۱. مراحل فرا ترکیب (سندلوسکی و باروسو ۲۰۰۷)

پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، توصیفی است. همچنین از منظر روش‌شناسی، این با استفاده از روش فرا ترکیب است. در این مطالعه، برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو^۳ ۲۰۰۷ استفاده شده است که مراحل آن در شکل شماره ۱ به تصویر کشیده شده است.

الف) تنظیم سؤالات تحقیق: همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در ابتدا سؤالات پژوهش تدوین شد. نخستین گام در انجام فرا ترکیب، طراحی سؤالاتی است که بتوان از طریق این روش به آنها پاسخ داد. براساس این، سؤالات پژوهش حاضر عبارت‌اند از: چه الگوهای مدیریتی از سنت امام علی (ع) در مواجهه با بحران‌ها استخراج می‌شود و چگونه می‌توان این الگوها را به مدیریت بحران‌های معاصر تطبیق داد؟ و کدام یک از اصول و روش‌های مدیریتی حضرت علی (ع) در شرایط بحرانی می‌تواند به عنوان الگویی مؤثر برای بهبود سیستم‌های مدیریتی در جوامع اسلامی و به‌ویژه در مدیریت بحران در کشور ایران استفاده شود؟

ب) مرور سیستماتیک ادبیات: جامعه پژوهش حاضر شامل تمامی اسناد و مدارک علمی (مقالات علمی-پژوهشی و پایان‌نامه‌ها) منتشر شده در حوزه مدیریت بحران در پژوهش‌های نهج البلاغه بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۳ بود. این اسناد با استفاده از کلیدواژه‌هایی همچون جامعه اسلامی، مدیریت اسلامی، مدیریت بحران و روش فرا ترکیب در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبری مانند الزور، اسکوپوس، جهاد دانشگاهی، ایرانداک، نورمگز، مگیران و همچنین موتورهای جستجوی گوگل اسکالر جستجو و بررسی شد.

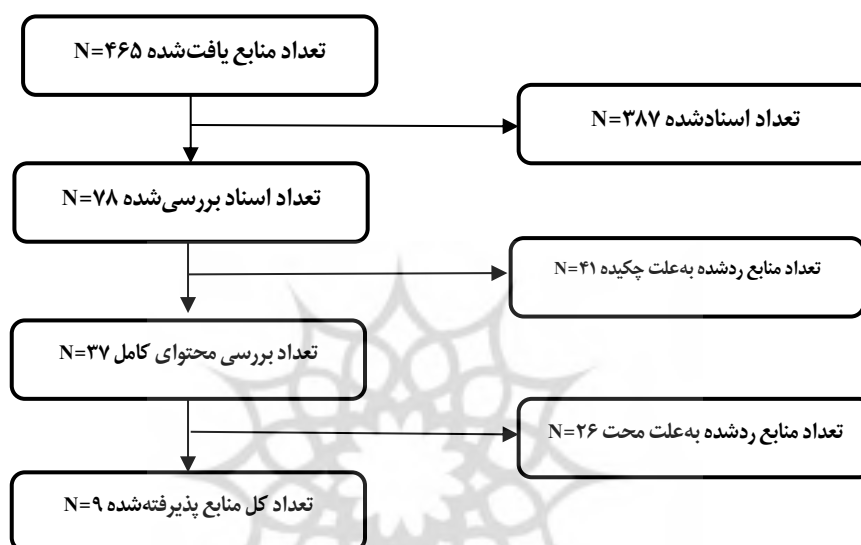
ج) جستجو و انتخاب مقالات مناسب: برای این منظور، بیش از ۴۶۵ سند علمی (شامل مقالات و پایان‌نامه‌ها) براساس عنوان بررسی شد. در این فرآیند، کلیدواژه‌های مرتبط در پایگاه‌های اطلاعاتی جستجو و عناوین اسناد یافته‌شده بررسی و گزینش شد. در مرحله اولیه بررسی و پالایش اسناد، تعداد ۳۸۷ سند به دلیل عدم انطباق عنوان آنها با مسئله و متغیرهای پژوهش حاضر حذف شدند. از میان ۷۸ سند باقی‌مانده، چکیده‌ها به دقت مطالعه شدند تا مشابهت‌ها و رهیافت‌های مرتبط با پژوهش حاضر شناسایی شوند. در این مرحله، ۱۱۷ سند دیگر نیز از فرآیند بررسی خارج شدند.

1. Zimmer

2. Bank

3. Sandelowski & Barroso

سپس، با مطالعه اجمالی محتوای اسناد، ۴۱ سند دیگر رد شد. در این مرحله، بخش‌های کلیدی اسناد شامل بیان مسئله، ادبیات پژوهش، روش‌شناسی، یافته‌ها و نتایج به‌طور اجمالی بررسی شدند تا احتمال وجود محتوای قابل استخراج برای پژوهش حاضر ارزیابی شود. در نهایت، ۹ سند باقیمانده و اطلاعات آنها استخراج و تحلیل شد که در مراحل بعدی فراترکیب به آنها اشاره شده است. کیفیت مقالات و پایان‌نامه‌های نهایی براساس شاخص‌های ده‌گانه کپس (CAPS) ارزیابی شد. این شاخص‌ها شامل این موارد هستند: بیان واضح اهداف، تناسب روش کیفی با پژوهش، هماهنگی طرح تحقیق با اهداف پژوهش، انتخاب استراتژی مناسب برای اهداف تحقیق، شرح روش‌های گردآوری داده‌ها، توجه به رابطه بین محقق و پاسخگو، رعایت مسائل اخلاقی، دقت در تجزیه و تحلیل داده‌ها، شفاف‌سازی نتایج و ارزش کلی مقاله. این معیارها به‌عنوان مبنای ارزیابی کیفیت اسناد نهایی در نظر گرفته شدند.

شکل ۲. مراحل جستجو و انتخاب مقاله‌های مورد پژوهش

د) استخراج اطلاعات مقالات: با استفاده از چک‌لیست ارائه‌شده توسط جوانک لیاولی و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، اطلاعات مربوط به مقالات استخراج شد. این فرآیند به این صورت انجام گرفت که در هر سند، اطلاعاتی همچون صاحب‌نظران (پژوهشگران)، سال انتشار، نوع سند و مؤلفه‌های مرتبط استخراج شد.

ه) تجزیه و تحلیل یافته‌های کیفی: در این پژوهش، به‌منظور شناسایی مؤلفه‌ها و مضامین اصلی و سازمان‌دهنده، از استراتژی تحلیل مضمون استفاده شده است که یکی از روش‌های متداول در پژوهش‌های کیفی محسوب می‌شود. این استراتژی به‌دلیل نبود چهارچوب ازپیش‌تعیین‌شده مانند الگوها یا دسته‌بندی‌های جامع، امکان طراحی چهارچوبی متناسب با داده‌های گردآوری‌شده را فراهم می‌کند. پژوهش‌های کیفی در علوم اجتماعی رشد چشمگیری داشته‌اند و برای دستیابی به نتایج مفید و معنادار در این تحقیقات، تحلیل روشمند داده‌ها ضروری است.

یکی از روش‌های ساده و کارآمد برای تحلیل کیفی، تحلیل مضمون است. درواقع، تحلیل مضمون یکی از اولین روش‌های تحلیل کیفی است که پژوهشگران باید آن را فراگیرند. این روش، مهارت‌های اساسی مورد نیاز برای بسیاری از تحلیل‌های کیفی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد. در این پژوهش، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. تحلیل مضمون، روشی برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. براساس تعریف عابدی جعفری و همکاران (۱۳۹۰، ص ۱۵۱)، تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوها و مضامین موجود در داده‌هاست. این روش داده‌ها را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک، ۲۰۱۸، ص ۷۷). تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل اطلاعات کیفی است و به‌طور کلی، روشی است برای:

1. Liao, L., Xiao, J. J., Zhang

2. Brown and Clark

- دیدن متن؛
  - برداشت و درک مناسب از اطلاعات به ظاهر غیر مرتبط؛
  - تحلیل اطلاعات کیفی؛
  - مشاهده نظام مند یک شخص، یک تعامل، یک گروه، موقعیت، سازمان یا یک فرهنگ؛
  - تبدیل داده های کیفی به داده های کمی.
- فرایند کلی انجام این پژوهش را می توان در شکل شماره ۳ مشاهده نمود:

شکل ۳. فرایند تحقیق

به گفته عابدی جعفری و همکاران (۱۳۹۰، ص ۱۵۱)، شبکه مضامین به عنوان یک ابزار تحلیلی، از ویژگی های کلیدی مشترک با بسیاری از تحلیل های کیفی برخوردار است. بنابراین، نمی توان مبانی نظری خاصی را به این روش اختصاص داد. به همین دلیل، اصول راهنما، ساختارهای کلان و گام های خاص آن را می توان به راحتی در بسیاری از تکنیک های تحلیلی دیگر، مانند تئوری داده بنیاد، مشاهده کرد. شبکه مضامین به دنبال کشف و درک یک مسئله یا اهمیت یک ایده است، نه تبیین تعاریف متعارض از یک مسئله. آنچه شبکه مضامین ارائه می دهد، یک ساختار شبکه های شبیه به وب است که به عنوان یک اصل سازمان دهنده و روش ارائه عمل می کند. همچنین، این روش رویه های مشخصی را برای رسیدن از متن به تفسیر فراهم می کند (آترید و استرلینگ، ۲۰۰۱، ص ۳۸۵). هنگامی که یک شبکه مضمون ساخته می شود، می توان از آن به عنوان یک اصل سازمان دهنده و ابزار تصویری برای تفسیر متن استفاده کرد تا نتایج حاصل از متن و خود متن برای محقق و خوانندگان تحقیق روشن و قابل فهم شود. برای انجام تحلیل مضمون، نرم افزارهای کیفی متعددی وجود دارد که یکی از پرکاربردترین آنها Maxqda است. در این پژوهش، از نسخه ۲۰۲۰ این نرم افزار استفاده شده است.

کنترل کیفی: به منظور تأمین «اعتماد» یا همان اطمینان پذیری یافته ها، از سازماندهی ساخت یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیرهای فرا ترکیب استفاده شد. برای افزایش «اعتبار» یا باورپذیری پژوهش، از روش «تثلیث داده ای» بهره گرفته شد که اعتبار یافته ها در دو بعد زمان (از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۳) و مکان (جستجو در بیش از ۹ پایگاه داده اطلاعاتی) تأمین شد. همچنین، از روش های «بازبینی توسط همکاران» و «ممیزی بیرونی» نیز استفاده شد. در این فرایند، ۲۱ مطالعه مرتبط با الگوی مدیریت اسلامی وارد مرور سیستماتیک شدند. تمامی این مقالات در داخل ایران انجام شده و به زبان فارسی بودند که با توجه به این آمار، نیاز به توجه بیشتر به این موضوع احساس می شود. سال های انتشار این آثار در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. «جدول دوره زمانی»

تعداد (درصد)	سال انتشار
۴ (۴۵٪)	۱۳۸۵-۱۴۰۰
۵ (۵۵٪)	۱۴۰۰-۱۴۰۳
۹	

۵. یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، با به‌کارگیری روش فراترکیب، پس از گردآوری و بررسی داده‌های مورد نیاز در حوزه الگوی مدیریت اسلامی و مدیریت بحران، با تمرکز بر الگوهای مدیریتی حضرت امیر (علیه السلام)، به تحلیل و استخراج یافته‌ها پرداخته شده است. به دلیل حجم گسترده متون پژوهش، از ذکر مستقیم متن پژوهش‌های موجود خودداری و نتایج به‌صورت کدگذاری باز جمع‌بندی و ارائه شده است. نتایج حاصل از پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه الگوی مدیریت بحران براساس تحلیل سبک‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در زمان بحران‌ها، در چهار مقوله قابل طبقه‌بندی است که عبارت‌اند از: عامل مدیریتی، شخصی، تعاملی و ارتباطی، ارزشی و اعتقادی (جدول شماره ۳)

۹ مقاله علمی - پژوهشی در جدول شماره ۲ با جزئیات بیشتر شامل نام پژوهشگر، سال انتشار، نوع سند و مؤلفه‌های مربوط به الگوی مدیریت اسلامی در پژوهش‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲: یافته‌های پژوهشی در زمینه مدیریت بحران مبتنی بر سیره حضرت علی (علیه السلام)

کد مقاله	نام محقق	عنوان پژوهش	سال اجرا	نوع سند	یافته‌ها
۱	رضایی	مدیریت بحران از منظر حضرت علی (علیه السلام)	۱۴۰۳	مقاله	این تحقیق به تحلیل ویژگی‌های رهبری حضرت علی (علیه السلام) در دوران‌های بحرانی همچون جنگ‌ها و بحران‌های اجتماعی می‌پردازد و به‌ویژه بر اهمیت مشورت و شفافیت در تصمیم‌گیری تأکید دارد.
۲	کاظمیان	نقش اخلاق در رهبری و مدیریت بحران در آموزه‌های دینی	۱۴۰۳	مقاله	این پژوهش به‌ویژه بر نقش اخلاقی حضرت علی (علیه السلام) در ایجاد ثبات و آرامش در بحران‌ها تأکید دارد و نشان می‌دهد که اصول اخلاقی در مدیریت بحران‌ها می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر کاهش بحران‌ها داشته باشد.
۳	ناصرپور	مدیریت بحران اسلامی: ترکیب نظریه‌های دینی و علمی در شرایط بحرانی	۱۴۰۳	مقاله	به ارائه مدل‌هایی برای مدیریت بحران‌های طبیعی و انسانی در جوامع اسلامی پرداخته است. وی استدلال می‌کند که می‌توان آموزه‌های دینی را با روش‌های نوین مدیریتی ترکیب کرد تا راه‌حل‌های کارآمدتری برای بحران‌ها ارائه شود.
۴	محمدی	مدیریت بحران در دنیای معاصر: رویکردهای نوین و الگوهای دینی	۱۴۰۲	مقاله	در این پژوهش، حضرت علی (علیه السلام) به‌عنوان یک الگوی مدیریتی برای زمانه کنونی معرفی شده است. بر این نکته تأکید دارد که اصولی چون رعایت عدالت، مشورت و همبستگی اجتماعی، هماهنگی و برنامه‌ریزی در آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) می‌تواند به‌عنوان ابزارهایی مؤثر در مدیریت بحران‌های اقتصادی و اجتماعی استفاده شود.
۵	حسینی و نیکوکار	مدیریت بحران: نظریه‌ها و تجربیات تاریخی در مدیریت بحران‌های اجتماعی	۱۴۰۲	مقاله	رویکردهای حضرت علی (علیه السلام) در حفظ انسجام اجتماعی و حل مشکلات داخلی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که آموزه‌های ایشان در ایجاد وحدت و کاهش بحران‌های اجتماعی می‌تواند در شرایط معاصر نیز کاربردی باشد.
۶	عنایت‌الله شریفی	تحلیلی از روش‌های امام علی (علیه السلام) در مدیریت بحران‌های سیاسی و اجتماعی	۱۴۰۰	مقاله	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که حضرت توانست با سه روش؛ معرفتی، عاطفی و رفتاری بحران‌های سیاسی و اجتماعی دوران حکومتش را مدیریت نماید. تبیین باورها و اعتقادات، آگاهی‌بخشی سیاسی و اجتماعی، افشای سیاسی مخالفان و پاسخ به شبهات از مهم‌ترین روش‌های معرفتی، محبت و مهرورزی، رفق و مدارا، موعظه از مهم‌ترین روش‌های عاطفی و کاربریست اصول اخلاقی، مشورت، پایبندی به تعهدات، مواجهه با بدعت‌گذاری و خشونت بجا از روش‌های رفتاری حضرت در مدیریت بحران‌های سیاسی و اجتماعی می‌باشند.
۷	نقی‌پور	مدیریت بحران جمل در سیره حضرت علی (علیه السلام)	۱۳۹۲	مقاله	تحمل بحران‌زا، گفت‌وگو و احتجاج با عوامل بحران‌زا و اقداماتی که در حین بحران توسط ایشان انجام گرفت، شامل بسیج منابع و امکانات، حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زا، اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، استمداد از خدا و مشورت و رایزنی با تیم مدیریت

کد مقاله	نام محقق	عنوان پژوهش	سال اجرا	نوع سند	یافته‌ها
					بحران می‌شود. در نهایت، اقدامات آن حضرت پس از بحران، شامل شفاف‌سازی، پاکسازی بصره از عاملان بحران، ایجاد نظم و آرامش و حمایت از آسیب‌دیدگان می‌شود.
۸	ستوده‌نیا و همکاران	الگوی مدیریت بحران‌های سیاسی - اجتماعی از منظر حضرت علی (ع)	۱۳۹۱	مقاله	نتایج تحقیقات الگو؛ شامل ابعاد؛ تمسک به اصول اخلاقی، تبیین ماهیت و رهبری بحران، تبیین نقاط ضعف و قوت احزاب، تبیین علل وقوع بحران بود.
۹	فاضل	اصول و قواعد فقهی در مواجهه با بحران‌ها	۱۳۸۹	مقاله	به تحلیل اصول و قواعد فقهی در مواجهه با بحران‌های اجتماعی پرداخته است. وی تأکید کرده است که اسلام با ارائه دستورانی همچون شفافیت در تصمیم‌گیری، مشورت، رعایت حقوق مردم و بهره‌گیری از تجربه‌های گذشته، می‌تواند در شرایط بحرانی به‌عنوان یک راهنما عمل کند.

در ادامه، نتایج مطالعه مبانی نظری پیشین و بررسی تطبیقی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه الگوی مدیریتی بحران، منتهی به استخراج ۳۵ کد، ۲۱ مضمون و ۴ مضمون سازمان‌دهنده شد که به‌صورت تفکیکی در جدول شماره ۳ و به‌صورت یکپارچه در قالب جدول شماره ۴ در زیر بیان شده است.

جدول ۳. مضامین پایه

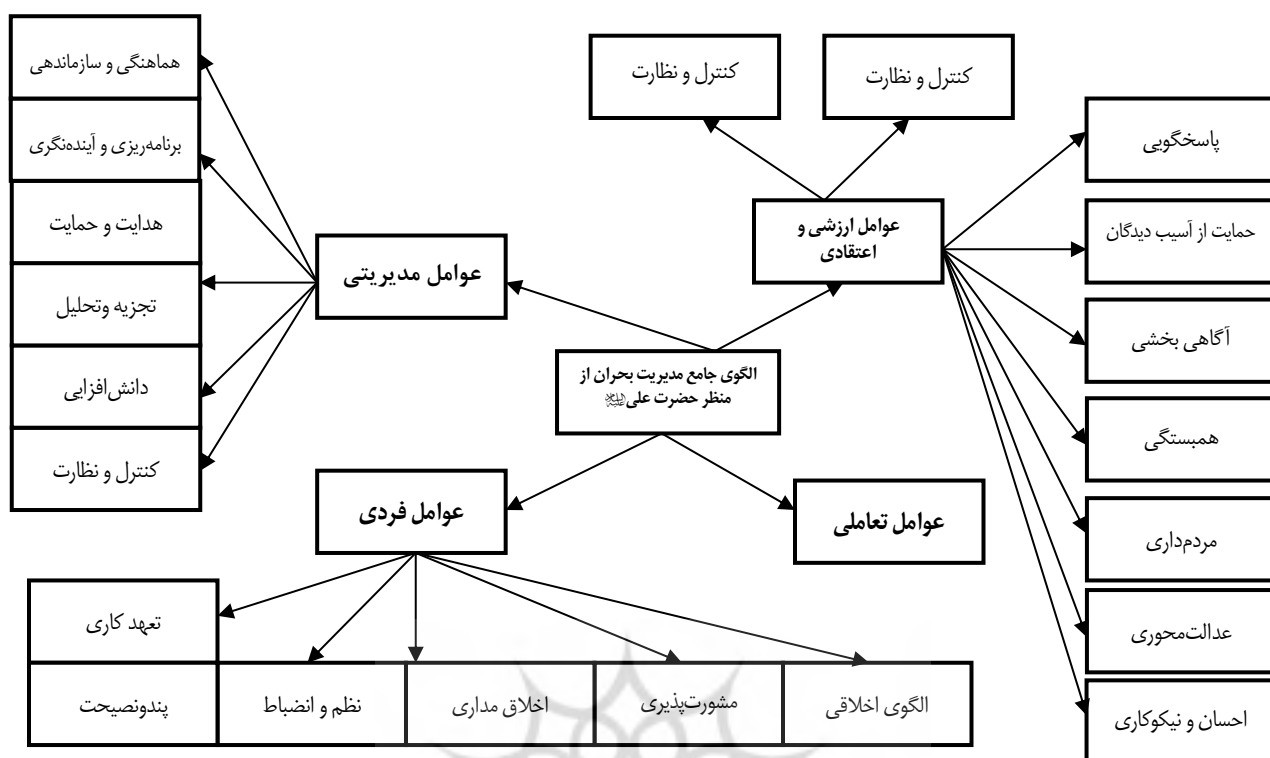
مضامین پایه	مضامین پایه
هماهنگی و سازمان‌دهی	مضامین پایه
برنامه‌ریزی و آینده‌نگری	نظم و انضباط
هدایت و حمایت	پند و نصیحت
تجزیه و تحلیل	تعهد کاری
دانش‌افزایی	پاسخگویی
کنترل و نظارت	حمایت از آسیب‌دیدگان
الگوی اخلاقی	آگاهی‌بخشی
مشورت‌پذیری	همبستگی
اخلاق‌مداری	مردم‌داری
	عدالت‌محوری
	احسان و نیکوکاری
	ایمان و توکل به خدا
	اخلاق‌مداری

جدول ۴. مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	نشانگرها (کدها و منابع مربوطه)
الگوی مدیریتی از دیدگاه حضرت علی (ع)؛ با تأکید بر مدیریت بحران	عوامل مدیریتی	هماهنگی و سازمان‌دهی	سازمان‌دهی و هماهنگی (محمدی، ۱۴۰۲)
		برنامه‌ریزی و آینده‌نگری	برنامه‌ریزی (محمدی، ۱۴۰۲)، تبیین علل وقوع بحران (ستوده‌نیا، ۱۳۹۱)، بهره‌گیری از تجربه‌های گذشته (فاضل، ۱۳۸۹) اولویت‌بندی مسائل (ناصرپور، ۱۴۰۳)
		هدایت و حمایت	هدایت و حمایت مدیریتی (نقی‌پور، ۱۳۹۲)
		تجزیه و تحلیل	تبیین ماهیت رهبری بحران (ستوده‌نیا، ۱۳۹۱)، تبیین نقاط ضعف و قوت (ستوده‌نیا، ۱۳۹۱)
		دانش‌افزایی	تبیین علل وقوع بحران (ستوده‌نیا، ۱۳۹۱)
		کنترل و نظارت	کنترل امور و نظارت (کاظمیان، ۱۴۰۳)
	عوامل فردی و شخصیتی	الگوی اخلاقی	ترکیب الگوهای مدیریتی (ناصرپور، ۱۴۰۳)
		مشورت‌پذیری	مشورت (رضایی، ۱۴۰۳) مشورت و تدبیر (محمدی، ۱۴۰۲) - مشورت (شریفی، ۱۴۰۳)

شور و مشورت (نقی‌پور، ۱۳۹۲) - مشورت کردن (فاضل، ۱۳۸۹)	اخلاق‌مداری		
رعایت اخلاق (کاظمیان، ۱۴۰۳)، تمسک به اصول اخلاقی (۱۳۹۱)	نظم و انضباط		
حفظ نظم و امنیت و حراست (نقی‌پور، ۱۳۹۲)	پند و نصیحت		
موعظه کردن (شریفی، ۱۴۰۲)	تعهد کاری		
پایبندی به تعهدات (شریفی، ۱۴۰۲)	پاسخگویی		
پاسخ به شبهات (شریفی، ۱۴۰۲)، شفاف سازی (رضایی، ۱۴۰۳؛ نقی‌پور، ۱۳۹۲؛ فاضل، ۱۳۸۹)	حمایت از آسیب‌دیدگان	عوامل ارتباطی (تعاملی)	
حمایت از آسیب‌دیدگان (نقی‌پور، ۱۳۹۲)	آگاهی‌بخشی		
آگاهی‌بخشی جامعه (شریفی، ۱۴۰۲)	همبستگی		
همکاری و همبستگی (محمدی، ۱۴۰۲)، همبستگی اجتماعی (حسینی و نیکوکار، ۱۴۰۲)	مردم‌داری		
وفق و مدارا (شریفی، ۱۴۰۲)	عدالت‌محوری		
رعایت انصاف و عدالت (محمدی، ۱۴۰۲)، رعایت حقوق مردم (فاضل، ۱۳۸۹)	احسان و نیکوکاری	عوامل ارزشی و اعتقادی	
محبت و مهرورزی (شریفی، ۱۴۰۲)	ایمان و توکل به خدا		
تفکر و توکل (ناصرپور، ۱۴۰۳)، استمداد از خداوند (نقی‌پور، ۱۳۹۲)	اخلاق‌مداری		
تمسک به اصول اخلاق (ستوده، ۱۳۹۱)			

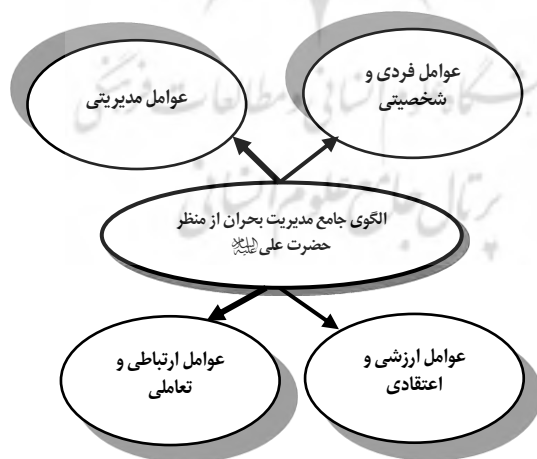
با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل مضمون یافته‌های پیشین محققین در جدول شماره یک، ۲۱ مضمون پایه، ۴ مضمون سازمان‌دهنده، مضمون فراگیر الگوی مدیریت اسلامی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر طبق شکل شماره ۴ مدل مفهومی پژوهش ارائه می‌شود که براساس روش تحلیل مضمون، با توجه به مضامین به‌دست‌آمده نسبت به ترسیم شبکه مضامین اقدام می‌شود. گفتنی است، دسته‌بندی کدهای باز در قالب مضامین پایه، مؤلفه‌های شبکه مضامین (شکل شماره ۵) را تشکیل می‌دهد، و دسته‌بندی این مؤلفه‌ها در قالب مضامین سازمان‌دهنده، این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، مضمون شاخص‌های شبکه مضامین را تشکیل می‌دهد. سرانجام فراگیر و یا متغیر ملاک این پژوهش را را شکل می‌دهند که الگوی جامعه مدیریت اسلامی می‌باشد.

شکل ۴. شبکه مضامین الگوی مدیریت بحران مبتنی بر الگوی مدیریتی حضرت علی (ع)

۶. مدل مفهومی پژوهش

مدل مفهومی پژوهش حاصل مطالعه عمیق توسط محقق این پژوهش از پژوهش های قبلی به روش فرا ترکیب می باشد که شامل استخراج کدها و مضامین اصلی و سازمان دهنده می باشد که در شکل شماره ۴ به نمایش در آمده است.

شکل ۵. مدل پژوهش (حاصل این پژوهش)

در خصوص اعتبار داده های پژوهش، بیشتر پژوهشگران کیفی هنگامی که از اعتبار داده ها صحبت می کنند، معمولاً به واژه هایی مانند باور پذیری، قابل اعتماد بودن و امانت داری اشاره می کنند (فقیهی و علیزاده، ۱۳۸۴، ص ۹). در رابطه با روایی و پایایی در این بخش پژوهش، باید گفت: مفاهیم روایی و پایایی در پژوهش های کیفی متفاوت از پژوهش های کمی است. بنابراین، اغلب روش شناسان کیفی به جای روایی از اصطلاح انتقال پذیری و به جای پایایی از مفهوم تأیید پذیری استفاده می کنند (محمدپور، ۱۳۹۷). برای تأمین انتقال پذیری،

از توصیف غنی داده‌ها و استفاده از روش‌های ویژه کدگذاری و تحلیل بهره گرفته می‌شود. همچنین، مستندسازی فرایند واکاوی و بررسی داده‌ها، استفاده از شواهد و مستندات، و ثبت فعالیت‌ها و مراحل مختلف به‌عنوان راهکارهای تأییدپذیری مورد توجه قرار می‌گیرد (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۲).

براساس این، در پژوهش حاضر برای تأمین انتقال‌پذیری، از روش کدگذاری سه مرحله‌ای (توصیفی، تفسیری و رابطه‌ای) در روش تحلیل مضمون استفاده شده است. همچنین، برای تأییدپذیری، مراحل مختلف کدگذاری از جمله مراحل اولیه توسط پژوهشگر مستند و آرشیو شد. با پذیرش این معیارها به‌عنوان شاخص‌های اعتبار داده‌ها در پژوهش‌های کیفی، داده‌های پژوهش حاضر به‌دلیل استناد به سند معتبر (نهج البلاغه)، شاخص امانت‌داری را دارا هستند. همچنین، به‌دلیل انتساب داده‌ها به حضرت امیر (علیه السلام)، شاخص‌های باورپذیری و قابل دفاع بودن در حد بسیار بالایی در این پژوهش رعایت شده‌اند.

۷. نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با هدف فراترکیب الگوهای مدیریت بحران برگرفته از سنت امام علی (علیه السلام) انجام شده است. بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد آموزه‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با بحران‌ها نه تنها به جنبه‌های فردی و شخصیتی مدیران توجه داشته، بلکه بر اهمیت برقراری روابط تعاملی مؤثر، ایجاد هماهنگی و سازماندهی مناسب، و تقویت اصول اخلاقی در شرایط بحرانی تأکید دارد. در بررسی مضامین فراگیر، به‌ویژه الگوی مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در زمینه مدیریت بحران، ویژگی‌های متعددی استخراج شد که شامل مواردی همچون عدالت‌محوری، مشورت‌پذیری، اخلاق‌مداری، و حمایت از آسیب‌دیدگان است. این ویژگی‌ها به‌عنوان ارکان اصلی در مواجهه با بحران‌ها شناخته می‌شوند که می‌توانند در بهبود شرایط بحرانی در جوامع اسلامی و به‌ویژه در کشور ایران، کارایی بالایی داشته باشند.

افزون‌براین، عوامل فردی و شخصیتی همچون تعهد کاری، توانمندی‌های تحلیلی، و پاسخگویی از دیگر نکات برجسته آموزه‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) به شمار می‌روند که می‌توانند به مدیران کمک کنند تا در شرایط بحران با تصمیم‌گیری‌های صحیح و سریع، بحران‌ها را به‌خوبی مدیریت کنند. در همین راستا، عوامل ارتباطی و تعاملی مانند مردم‌داری، همبستگی، و پند و نصیحت می‌توانند به ایجاد فضای اعتماد و هم‌افزایی میان اعضای سازمان کمک کرده و به حل سریع‌تر بحران‌ها منجر شوند.

در سطح سازمانی، مضامین پایه‌ای همچون برنامه‌ریزی و آینده‌نگری، نظم و انضباط، کنترل و نظارت و دانش‌افزایی از اهمیتی ویژه برخوردارند. این موارد نه تنها به مدیران در پیش‌بینی و مدیریت بحران‌ها یاری می‌رسانند، بلکه با ایجاد ساختاری منظم و پاسخگو، امکان مدیریت مؤثر بحران‌ها را فراهم می‌کنند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که الگوی مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) با تکیه بر اخلاق‌مداری، عدالت، و ایمان به خدا، به‌ویژه در بحران‌ها، می‌تواند به‌عنوان یک مدل کارآمد برای مدیریت بحران در جوامع معاصر به‌ویژه در کشور اسلامی ایران استفاده شود. درواقع، با پیاده‌سازی این اصول، سازمان‌ها می‌توانند در شرایط بحرانی به یک ساختار مدیریتی پایدار و اثربخش دست یابند که به بهبود عملکرد سازمان‌ها و تقویت اعتماد عمومی منجر خواهد شد.

حضرت علی (علیه السلام) نه تنها به‌عنوان پیشوای دینی، بلکه به‌عنوان یک مدیر استراتژیک و کارآمد در تاریخ اسلام شناخته می‌شود. ایشان در بسیاری از بحران‌ها توانستند با استفاده از اصول مدیریتی مبتنی بر عدالت، شجاعت و حکمت، مدیریت بحران را به‌طور مؤثر انجام دهند. مقاله حاضر به بررسی الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) با تأکید بر بحران‌ها و شناسایی عواملی مانند عوامل فردی، مدیریتی، ارتباطی و ارزشی اعتقادی پرداخته است تا از این طریق بتوان الگویی برای مدیریت بحران‌ها در دنیای معاصر ارائه داد.

در سیره حضرت علی (علیه السلام)، ویژگی‌های فردی برجسته‌ای نظیر مشورت‌پذیری، اخلاق‌مداری، نظم و انضباط و تعهدکاری قوی به چشم می‌خورد. این ویژگی‌ها به ایشان این امکان را دادند که در سخت‌ترین شرایط، تصمیمات مقتدرانه و مؤثری اتخاذ کنند. عوامل مدیریتی در مدیریت بحران به مهارت‌های فنی و استراتژیک یک مدیر اشاره دارد. حضرت علی (علیه السلام) در موقعیت‌های بحرانی توانستند به‌طور مؤثر منابع را مدیریت کنند و تصمیماتی را بگیرند که در راستای منافع عموم و پیشبرد اهداف اسلامی بود. ایشان در مدیریت بحران از ابزارهایی همچون برنامه‌ریزی دقیق، استفاده بهینه از منابع موجود و اولویت‌بندی مسائل و کنترل و نظارت بهره می‌بردند.

نتایج این فرا ترکیب نشان می‌دهد که آموزه‌ها و سیره مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) به عنوان یک الگوی جامع و کاربردی در مدیریت بحران‌های مختلف، از جمله بحران‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، قابل استفاده است. سرانجام، می‌توان گفت: سیره مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) به عنوان یک الگوی کامل و انسانی، نه تنها برای جوامع اسلامی، بلکه برای تمامی جوامع بشری در مواجهه با بحران‌ها قابل الگوبرداری است. این پژوهش پیشنهاد می‌کند که پژوهش‌های آینده به بررسی تطبیقی این الگوها با شرایط بحرانی معاصر بپردازند تا کاربردپذیری آنها در دنیای امروز بیش از پیش مورد تأیید قرار گیرد.

در این پژوهش، برای نخستین بار تلاش شده است تا یک مدل جامع و مانع از الگوهای مدیریت بحران از منظر حضرت علی (علیه السلام) براساس پژوهش‌های پیشین استخراج شود. مؤلفه‌های کلیدی یک الگوی مدیریت بحران بررسی شده‌اند. نهج البلاغه و سیره حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) به عنوان منابع غنی مؤلفه‌های کلیدی مدیریت بحران، پایه و اساس اصلی مدل مفهومی ارائه شده در این پژوهش هستند. گفتنی است استفاده به موقع مدیران از مؤلفه‌های استخراج شده در این پژوهش ترکیبی و همچنین توجه به مؤلفه‌های کلیدی الگوی مدیریت بحران، می‌تواند به کنترل شرایط ناپایدار بحرانی در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کمک کند و در نهایت منجر به تعالی جامعه اسلامی شود. این موضوع شایسته است مورد توجه کلیه خط‌مشی‌گذاران سیاسی و مدیران کشور قرار گیرد.

تاکنون پژوهش‌های متعددی در زمینه‌های مدیریتی با تمرکز بر الگوهای مدیریت بحران در جامعه اسلامی - ایرانی انجام شده است که در پیشینه این تحقیق به برخی از آنها اشاره شده است. با وجود این، هیچ‌یک از این مطالعات نتوانسته‌اند یک الگوی واحد و جامع برای سطوح عالی مدیریتی ارائه دهند و درحقیقت، تاکنون به توسعه یک الگوی منسجم و یکپارچه در این حوزه پرداخته نشده است. اگرچه پژوهشگران مختلف با استناد به متون اسلامی، به ویژه نهج البلاغه، به استخراج و ارائه الگوهای مدیریتی پرداخته‌اند، اما این تحقیقات به طور خاص و جامع به یک الگوی واحد در حوزه مدیریت بحران توجه نکرده‌اند.

افزون بر این، بسیاری از این تحقیقات به کاربرد این الگوها در سطح عمومی یا تئوریک محدود شده‌اند و به ویژه در زمینه کاربرد آنها در مدیریت کارکنان و سازمان‌ها در جوامع اسلامی، به ویژه در شرایط بحرانی، تحلیل جامع و دقیقی ارائه نشده است. بنابراین، این پژوهش قصد دارد با بررسی و فرا ترکیب آموزه‌های مدیریتی امام علی (علیه السلام)، یک الگوی جامع و کارآمد برای مدیریت بحران در سطح عالی مدیریتی در جامعه اسلامی - ایرانی ارائه دهد که بتواند به طور مؤثر در مدیریت بحران‌های سازمانی و اجتماعی کاربردی باشد. نتایج حاصل با نتایج (تحقیق رضایی، ۱۴۰۳؛ حسینی و نیکوکار، ۱۴۰۲) بر اهمیت عدالت و مساوات در تصمیم‌گیری‌ها تأکید دارند، تشابهت دارد و همچنین با نتایج مقاله‌های (محمدی، ۱۴۰۲؛ ناصرپور، ۱۴۰۳) بر مشورت‌پذیری و تصمیم‌گیری‌های خردمندانه در بحران‌ها تأکید دارند. افتراق‌های این تحقیق با نتایج مقاله‌های (کاظمیان، ۱۴۰۳؛ ناصرپور، ۱۴۰۳) به عوامل محیطی و اقتصادی در مدیریت بحران تأکید دارند؛ درحالی‌که نتایج این مقاله بیشتر بر ویژگی‌های فردی و اخلاقی مدیران تمرکز دارد.

پژوهش حاضر در راستای تولید علوم بومی و با این پرسش اساسی انجام شده است: کدام الگوی مدیریتی از سنت امام علی (علیه السلام) در مواجهه با بحران‌ها مناسب است و چگونه می‌توان این الگو را به مدیریت بحران‌های معاصر تطبیق داد. همچنین کدام یک از اصول و روش‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در شرایط بحرانی می‌تواند به عنوان الگویی مؤثر برای بهبود سیستم‌های مدیریتی در جوامع اسلامی و به ویژه در مدیریت بحران در کشور ایران استفاده شود؟ از این منظر، این پژوهش ضمن مطالعه عمیق مبانی نظری و ادبیات موضوع، با استفاده از روش تحلیل مضمون، به بررسی پژوهش‌های موجود در خصوص موضوع پرداخته است و تلاش کرده است تا به پرسش اصلی تحقیق پاسخ دهد. در این پژوهش، سرانجام با استخراج ۳۵ کد باز (طبق جدول شماره ۲) و ۲۱ مضمون پایه و ۴ مضمون سازمان‌دهنده (طبق جدول شماره ۳) و شبکه مضامین (شکل شماره ۵) و نیز مدل مفهومی پژوهش مدیریت بحران در جامعه اسلامی مبتنی بر الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) و کدهای استخراج شده به وسیله نرم افزار MAXQDA ارائه شد (شکل ۴). مؤلفه‌های کلیدی الگوی مدیریت بحران استخراج شده در این پژوهش شامل عوامل مدیریتی، شخصیتی، تعاملی، اعتقادی و ارزشی است.

۸. پیشنهاد‌های پژوهش

در دنیای معاصر، سازمان‌ها همواره با بحران‌های مختلفی روبه‌رو هستند که می‌تواند بر عملکرد آنها تأثیرات زیادی بگذارد؛ از جنگ‌ها و بحران‌های اقتصادی گرفته تا بحران‌های اجتماعی و طبیعی. در این راستا، استفاده از آموزه‌های مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) که در دوران خلافت و حکومت ایشان به کار گرفته شد، می‌تواند به عنوان یک الگوی مؤثر در مدیریت بحران‌ها و بهبود عملکرد سازمان‌ها مطرح شود. در این مقاله به ارائه پیشنهادهایی کاربردی به سازمان‌ها براساس الگوهای مدیریتی حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با بحران‌ها پرداخته می‌شود.

≠ در زمان بحران، مدیران باید از مشورت با اعضای کلیدی سازمان بهره ببرند و کمیته‌های بحران با تخصص‌های مختلف تشکیل دهند؛

≠ مدیران باید ارتباط شفاف و صادقانه با کارکنان و ذی‌نفعان داشته باشند تا اعتماد آنها حفظ و از شایعات جلوگیری شود؛

≠ توجه به شرایط روحی کارکنان و ایجاد فضای حمایتی برای کاهش استرس و اضطراب در بحران‌ها ضروری است؛

≠ توزیع منابع و مسئولیت‌ها باید براساس عدالت و شفافیت انجام و از فشارهای بی‌عدالتی جلوگیری شود؛

≠ سازمان‌ها باید برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی برای کارکنان خود در زمینه مدیریت بحران و مهارت‌های مختلف فراهم کنند؛

≠ تقویت همبستگی و همکاری میان اعضای سازمان با برگزاری جلسات منظم و اشتراک تجربیات برای تقویت روحیه تیمی ضروری است؛

همچنین، به پژوهشگران دیگر پیشنهاد می‌شود چگونگی اعمال رویکردهای حضرت علی (علیه السلام) در مقابله با بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در کشورهایی را بررسی کنند که با مشکلات اقتصادی مانند بیکاری، تورم و نابرابری اجتماعی مواجه هستند. همچنین، مطالعه تأثیر مشورت و تصمیم‌گیری جمعی در بحران‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی از منظر حضرت علی (علیه السلام) و مقایسه آن با مدل‌های مدیریتی معاصر در سازمان‌ها و انجام پژوهش‌های میدانی برای سنجش میزان تأثیرگذاری آموزه‌های حضرت علی (علیه السلام) در حل بحران‌های سازمانی و ارزیابی قابلیت آنها برای بهبود ساختار و فرایندهای مدیریتی در سازمان‌ها.

اظهاریه قدردانی

نویسندگان این پژوهش، نهایت قدردانی و سپاس ویژه خود را از همکاری مشارکت‌کنندگان، حمایت فکری داوران ناشناس و ویراستار علمی و ادبی نشریه مطالعات دین، معنویت و مدیریت اعلام می‌کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه، ترجمه حسن انصاریان (۱۳۸۸). قم: انتشارات دارالعرفان.

۱. حسینی، فاطمه سیده، نیکوکار، محمدرضا (۱۴۰۲). مدیریت بحران؛ نظریه‌ها و تجربیات تاریخی در مدیریت بحران‌های اجتماعی. مجله مدیریت اسلامی، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۷.
۲. حسینی، حسین (۱۴۰۰). مدیریت اسلامی در دنیای امروز: اصول و چالش‌ها، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۳. رضایی، محمد (۱۴۰۳). بررسی اصول مدیریت اسلامی در بحران‌ها: الگوها و راهکارها. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۴. رضائیان، علی (۱۳۷۴). اصول مدیریت. چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.
۵. زواره، علیرضا (۱۳۹۰). راهکارهای توسعه و ترویج نهادهای رهن، و مدیریت جهادی در نظام اداری، مجموعه مقالات دومین همایش مدیریت جهادی، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، نشر دفتر نماینده ولی فقیه.
۶. سیاه‌پوش، سید محمود (۱۴۰۱). مناسبات انسانی در مدیریت اسلامی. قم: جامعه مدرسین.
۷. ستوده‌نیا، جانی‌پور (۱۳۹۱). الگوی مدیریت بحران‌های سیاسی - اجتماعی از منظر امیرالمؤمنین علی. پژوهش‌نامه علوی، ۳(۶)، ۲۷-۵۲.
۸. شریفی، عنایت‌الله (۱۴۰۲). تحلیلی از روش‌های امام علی در مدیریت بحران‌های سیاسی و اجتماعی. پژوهش‌نامه علوی، ۱۴(۲۷)، ۱۵۱-۱۷۲.
۹. عابدی جعفری، حسن، تسلیمی، محمدسعید، فقیهی، ابوالحسن، و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، ۵ (۲ (پیاپی ۱۰))، ۱۵۱-۱۹۸.
۱۰. غفاری، مصطفی (۱۳۹۹). مدیریت اسلامی: اصول و اعمال. مجله مطالعات بازرگانی اسلامی، ۱۵(۳)، ۴۵-۶۷.
۱۱. فاضل، محمد (۱۳۸۹). مدیریت بحران در فقه اسلامی: اصول و قواعد. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. فروزنده، دهکردی، ملائی، اله (۱۳۸۸). روایی تحقیقات کیفی. مدیریت فرهنگ سازمانی.
۱۳. فقیهی، ابوالحسن و علیزاده، محسن (۱۳۸۴). روایی در تحقیق کیفی. مجله علمی مدیریت فرهنگ سازمانی، ۳(۲)، ۵-۱۹.
۱۴. طباطبایی، امیر، حسینی، پرخیده، مرتضوی، حامد و طباطبایی چهر، محبوبه (۱۳۹۲). راهبردهایی برای ارتقاء دقت علمی در تحقیقات کیفی. مجله دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی، ۵ (۳)، ۶۶۳-۶۷۰.
۱۵. کاظمیان، سعید. (۱۴۰۳). نقش اخلاق در رهبری و مدیریت بحران در آموزه‌های دینی. نشریه پژوهش‌های مدیریت اسلامی، ۲۳(۲)، ۹۲-۱۱۰.
۱۶. محمدی، علی. (۱۴۰۲). رهبری در بحران: ویژگی‌ها و استراتژی‌ها. نشریه پژوهش‌های مدیریت اسلامی، ۱۵(۱)، ۴۵-۶۷.
۱۷. محمدی، علی (۱۴۰۲). مدیریت بحران در دنیای معاصر: رویکردهای نوین و الگوهای دینی. تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
۱۸. موسوی، محمد (۱۴۰۲). بررسی اصول و مبانی مدیریت اسلامی از دیدگاه حضرت علی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۹. محمدی، علی. (۱۴۰۱). مدیریت بحران در سازمان‌ها: تحلیل الگوهای دینی و اسلامی. تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
۲۰. محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۹). مدیریت اسلامی. تهران: نشر امیرکبیر.
۲۱. محمدپور احمد (۱۳۹۷)، ضد روش، زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی، تهران: انتشارات لوگوس.
۲۲. ناصرپور، احمد. (۱۴۰۳). مدیریت بحران اسلامی: ترکیب نظریه‌های دینی و علمی در شرایط بحرانی. تهران: انتشارات رشد.

۲۳. نصرتزهی، آسیه، و ناستی‌زایی، ناصر، و سلیمی، سمانه (۱۴۰۰). طراحی الگوی مدیریت کرامت انسانی براساس آموزه‌های اسلامی. پژوهش در دین و سلامت، ۷(۲)، ۲۷-۷.
۲۴. نیکوکار، محمدرضا. (۱۴۰۲). مدیریت بحران: الگوهای نوین و رویکردهای مدیریتی بر اساس آموزه‌های حضرت علی. مجله پژوهش‌های مدیریت اسلامی، ۱۸(۲)، ۱۰۲-۱۱۵.
۲۵. نقی پورفر ولی اله، ابروش رضا. (۱۳۹۲). بررسی مدیریت بحران «جمل» در سیره امیرالمومنین علی (علیه السلام). نشریه حکومت اسلامی، سال بیست و یکم، شماره پیاپی ۷۹، صفحه ۹۵-۱۲۲.

References

- * The Holy Quran. [In Persian]
- * Nahj al-Balagha, translated by Hassan Ansarian (2009). Qom: Dar al-Irfan Publishing. [In Persian]
26. Abedi Jafari, H., Taslemi, M., Faqihi, E. & Sheikhzadeh, M. (2011). Thematic Analysis and Network of Themes: A Simple and Efficient Method for Explaining Patterns in Qualitative Data. Strategic Management Thinking Journal (Strategic Management) , 5(2), 151-198. [In Persian]
27. Attride-Stirling, J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. Qualitative Research, 1(3), 385-405.
28. Beck, C. (2002). Mothering Multiples: A Meta-Synthesis of the Qualitative Research, MCN. The American Journal of Maternal /Child Nursing, 28(2), 9399
29. Bench, S. & Day, T. (2010). The user experience of critical care discharges: a meta-synthesis of qualitative research, International journal of nursing studies, 47(4), 487-499.
30. Carter, P. & Cohen, S. (2023). Crisis Management in Global Contexts. New York: Oxford University Press.
31. Clark, I. N., Brown, F. A. (2018). Community-dwelling people living with dementia and their family caregivers experience enhanced relationships and feelings of well-being following therapeutic group singing: A qualitative thematic analysis. Frontiers in Psychology, 9, 1332.
32. Cooper, M. & Harvey, J. (2022). Transformational Leadership in Crisis Management. Journal of Business Ethics, 34(2), 99-111.
33. Faqihi, Abolhasan, & Alizadeh, Mohsen (2005). Narrative in Qualitative Research. Journal of Organizational Culture Management, 3(2), 5-19. [In Persian]
34. Fazel, M. (2010). Crisis Management in Islamic Jurisprudence: Principles and Rules. Tehran: University of Tehran Publishing. [In Persian]
35. Fisher, R. (2018). The Crisis Lifecycle: Understanding the Phases of a Crisis. Journal of Crisis Management, 12(4), 112-125.
36. Forouzandeh, Dehkordi, Malai, Alla (2009). Validity of Qualitative Research. Organizational Culture Management. [In Persian]
37. Friedman, J. & Harrison, M. (2020). Strategic Management: Concepts and Cases. New York: Pearson
38. Ghafari, Mostafa. (2020). Islamic Management: Principles and Practices. Journal of Islamic Business Studies, 15(3), 45-67. [In Persian]
39. Ghaffari, Mustafa. (2021). Islamic Management: Principles and Practices. Journal of Islamic Business Studies, 15(3), 45-67.

40. Gurdatta, J. K., Mavani, U., & Sonawane, A. (2023). Organizational crisis management. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, 11(1), 776-790.
41. Hosseini, F. & Nikookar, M. (2023). Crisis Management: Theories and Historical Experiences in Managing Social Crises. *Islamic Management Journal*, 12(3), 45-67. [In Persian]
42. Hosseini, Hossein (2021). *Islamic Management in the Modern World: Principles and Challenges*. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies Publishing. [In Persian]
43. Kazemian, S. (2024). The Role of Ethics in Leadership and Crisis Management in Religious Teachings. *Journal of Islamic Management Studies*, 23(2), 92-110. [In Persian]
44. Liao, L., Xiao, J. J., Zhang, W., & Zhou, C. (2017). Financial literacy and risky asset holdings: evidence from China. *Accounting & Finance*, 57(5), 1383-1415.
45. Mahakq Damad, Seyyed Mostafa. (2020). *Islamic Management*. Tehran: Amir Kabir Publishing. [In Persian]
46. Mohammadian, A. (2022). *Crisis Management in Organizations: Analyzing Religious and Islamic Models*. Tehran: Industrial Management Organization Publishing. [In Persian]
47. Mohammadian, A. (2023). *Crisis Management in the Modern World: Modern Approaches and Religious Models*. Tehran: Industrial Management Organization Publishing. [In Persian]
48. Mohammadian, A. (2023). Leadership in Crisis: Characteristics and Strategies. *Journal of Islamic Management Studies*, 15(1), 45-67. [In Persian]
49. Mohammadpour Ahmad (2018). *Anti-Method: Philosophical Foundations and Practical Procedures in Qualitative Methodology*. Tehran: Logos Publications. [In Persian]
50. Mousavi, M. (2023). *An Analysis of Islamic Management Principles from the Perspective of Imam Ali (A.S.)*. Tehran: University of Tehran Publishing. [In Persian]
51. Naghipourfar Valiollah, Abroosh, Reza (2013). Examining Crisis Management of "Jamal" in the Conduct of Amir al-Mu'minin Ali (PBUH). *Journal of Islamic Governance*, 21st Year, Serial Number 79, 95-122. . [In Persian]
52. Naghipourfar, Valiollah, & Abroosh, Reza (2014). A study of the crisis management of the Battle of Jamal in the conduct of Imam Ali (A.S.). [In Persian]
53. Nasarpour, E. (2024). *Islamic Crisis Management: Combining Religious and Scientific Theories in Crisis Conditions*. Tehran: Roshd Publishing. [In Persian]
54. Nasratzahi, A., Nasti Zayi, N., & Salimi, S. (2021). Designing a Model of Human Dignity Management Based on Islamic Teachings. *Research in Religion and Health*, 7(2), 7-27. [In Persian]
55. Nikookar, F. (2023). Crisis Management: Modern Models and Management Approaches Based on the Teachings of Imam Ali (A.S.). *Journal of Islamic Management Studies*, 18(2), 102-115. [In Persian]
56. Rezaei, M. (2024). *A Study of Islamic Management Principles in Crises: Models and Solutions*. Tehran: University of Tehran Publishing. [In Persian]
57. Rezaian, Ali (1995). *Principles of Management*. 6th Edition. Tehran: Samt Publishing. [In Persian]
58. Sandelowski, M., Barroso, J., & Voils, C. I. (2007). Using qualitative metasummary to synthesize qualitative and quantitative descriptive findings. *Research in nursing & health*, 30(1), 99-111.
59. Sharifi, Enayatollah (2023). An Analysis of Imam Ali's (A.S.) Approaches in Managing Political and Social Crises. *Alavi Research Journal*, 14(27), 151-172. [In Persian]
60. Siyahpoosh, Seyyed Mahmoud (2022). *Human Relations in Islamic Management*. Qom: Society of Seminary Teachers. [In Persian]

61. Stoudani, Jani-Pour. (2012). A Model for Political-Social Crisis Management from the Perspective of Imam Ali (A.S.). *Alavi Research Journal*, 3(6), 27-52. [In Persian]
62. Tabatabai, Amir, Hasani, Parkhideh, Moradi, Hamed, & Tabatabai Chahar, Mahboubeh (2013). Strategies for Enhancing Scientific Accuracy in Qualitative Research. *Journal of North Khorasan University of Medical Sciences*, 5(3), 663-670. [In Persian]
63. Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis :a question of dialoguing with text, *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 31-38.
64. Zovareh, Alireza (2011). Solutions for Development and Promotion of Institutionalizing Leadership and Jihadi Management in the Administrative System. *Proceedings of the Second Conference on Jihadi Management*. Tehran: Ministry of Agriculture Jihad, Publisher of the Office of the Representative of the Supreme Leader. [In Persian]

